

Cuvinte cheie: interdisciplinaritate, istorie nouă, istorie orală, memorie colectivă, identitate.

Mots-clé: Interdisciplinarité, nouvelle histoire, histoire orale, mémoire collective, identité.

Raporturile istoriei cu celelalte științe sociale au făcut să curgă multă cerneală și au alimentat vii dezbateri și dispute aproape interminabile, în care apar invariabil sintagme și cuvinte cheie precum interdisciplinaritate, dialog pluridisciplinar, cooperare și colaborare etc. etc.

Intenția noastră este aceea de a circumscrie raporturile uneori sistematice, de cele mai multe ori ocazionale sau accidentale dintre istorie și noile științe sociale, mai exact dintre istorie și psihologie, așa cum s-au petrecut ele de-a lungul ultimelor decenii. Cel puțin până în momentul de față, în care raporturile dintre istorie și psihologie s-au dovedit profitabile sunt cele în care istoria intră în relație cu memoria.

Istoria și memoria, memoria trecutului apropiat sau îndepărtat, monumente și locuri ale memoriei, nevoia de memorie, comemorări, celebrări, memoria rănită sau abuzul de memorie etc. etc., reprezintă doar câteva dintre elementele în jurul cărora s-au coagulat în ultimele decenii preocupări consistente care au condus la dezbateri și clarificări ce limpezesc trecutul apropiat sau modul cum sistematizează trecutul memoria prezentă.¹

Merită amintit faptul că reprezentanții altor discipline s-au interesat mai degrabă de memorie. Psihanaliștii și filosofii (Freud, Bergson, Lukacs), scriitorii (Proust, Joyce, Conrad, Svevo), ca și sociologii din școala durkheimiană au arătat un interes deosebit problematicii memoriei.

Sunt apoi de remarcat analizele lui Maurice Halbwachs, despre memoria colectivă (1925-1927), și despre cadrele sociale ale memoriei (1935), rămase până astăzi, referințe obligatorii. În ce-i privește pe istorici, interesul lor pentru memorie este de dată relativ recentă. Astfel, cu excepția lui Marc Bloch, care a recenzat la vremea ei, cartea despre memoria colectivă, cercetările lui Halbwachs nu au stârnit deloc interesul breslei.

Interesul pentru memorie, mai ales pentru forma sa colectivă de manifestare, s-a impus relativ recent, odată cu schimbarea regimului de istoricitate, fenomen specific epocii contemporane, așa cum o susține François Hartog, în lucrarea sa dedicată regimurilor de istoricitate.²

F. Hartog constată că regimul de istoricitate al contemporaneității recente, prezenteismul, tradus prin închiderea în imediat, rupt de trecut și de viitor, facilitează această invazie memorială, la fel cum, căderea comunismului, departe de a tempera tensiunile, multiplică războaiele memoriale. Statele contemporane, în ciuda globalizării, confiscă memoria, legiferând datoria de memorie, devenită un adevărat ritual contemporan. Cam peste tot, memoria înlocuiește istoria pentru a desemna orice urmă a trecutului, iar drept răspuns, istoricii fac din memorie obiect de istorie, spre a o delegitima și a o lipsi de orice interes, fapt care sporește, odată în plus, confuzia.³

Așadar, în materie de memorie, conceptualizările și clarificările din partea istoricilor au venit relativ târziu. Abia în 1978, în dicționarul *La Nouvelle Histoire*, (Jacques Le Goff și Pierre Nora), articolul dedicat *memoriei colec-*

1 Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj, PUC, 2000, pp. 28-49; Idem, *Istoria și miturile. Mituri și mitologii politice moderne*, Cluj-Napoca: Accent, 2009, pp. 22-28.

2 Philippe Joutard, „Mémoire collective”, in *Historiographies*, II, Concepts et débats, sous la direction de C. Delacroix, F. Dosse, P. Garcia & N. Offenstadt, Paris: Gallimard, Folio, Histoire, 2010, p. 782.

3 François Hartog, *Régimes d'historicité, presentisme et expériences du temps*, Paris: Seuil, 2003.

tive, scris de ultimul, a deschis o carieră spectaculară problematicii memoriei în teritoriul istoricilor. Pierre Nora constată că expresia de *memorie colectivă* părea a fi destinată (și faptul s-a confirmat ulterior), să aibă aceeași soartă și să mobilizeze aceleași mize precum cuvântul *mentalitate* la vremea sa. Expresia de *memorie colectivă*, – constată Nora – pare a fi la fel de vagă și de ambiguă precum cea de *mentalități colective*, dar utilizarea sa de către istorici poate fi la fel de fecundă pentru renovarea istoriografică, la fel ca mentalitățile.⁴

Iată cum definește Pierre Nora memoria colectivă. Aceasta este o amintire sau ansamblul amintirilor, conștiințe sau nu, a unei (unor) experiențe trăite și/sau mitificate de o colectivitate vie, a identității sale din care sentimentul trecutului face parte integrantă. Amintirea unor evenimente trăite sau transmise, de tradiția scrisă, practică sau orală; memorie activă întreținută de instituții, rituri, de istoriografie; memorie latentă și câteodată recuperată, memorii oficiale, voluntare, orchestrate printr-o punere în scenă a imaginarului, ca cele compuse de națiuni și familii, biserici și partide, sau memorii fără memorie, clandestine și metaistorice; gama acestora este infinită.⁵ Memoria colectivă – continuă Nora – este ceea ce rămâne din trecut în trăirea grupurilor sau ceea ce aceste grupuri fac din trecut.

Și Nora face în acest prim articol dedicat memoriei colective – o serie de distincții între memoria colectivă și memoria istorică (deși această sintagmă nu este deloc una fericită, ea conducând deseori la confuzii și la interpretări ambigue).⁶ Memoria istorică – adică discursul istoriografic despre trecut, reconstruit de istorici după criterii de științificitate specifice disciplinei – este mai unitară, fiind fructul unei tradiții savante, științifice. Faptul presupune o reevaluare critică a trecutului făcută după o metodologie științifică. În timp ce memoria colectivă este globalizantă și fără frontiere, nebuloasă și telescopantă, ține de credința că nu asimilează decât ceea ce o confirmă și o reconfortează în ea însăși. Memoria istorică, analitică și critică, precisă și distinctă, ține de rațiunea care instruește fără însă a convinge, memoria istorică filtrează, acumulează, capitalizează și transmite; memoria colectivă conservă un moment amintirea unei experiențe netransmisibile, șterge și recompensează după placul său, în funcție de nevoile momentului, de legile imaginarului și de întoarcerea respinsului. (...) Memoria istorică unește, memoria colectivă divizează. O iluzie optică ne dă impresia că în trecut se mergea dinspre istorie spre memorie; una o secreta pe cealaltă. Astăzi lucrurile stau invers. Or, această răsturnare ține de proliferarea rapidă a memoriilor colective, legate pe de o parte de răsturnările și rupturile societăților contemporane, pe de altă parte, de puterea mijloacelor moderne de informare. Evoluțiile lumii contemporane, fărâmițarea, mondializarea, democratizarea, tind să fabrice mai multe memorii colective, să multiplice grupurile sociale care se autonomizează prin prezervarea sau recuperarea propriului lor trecut, să compenseze dezrădăcinarea istorică a socialului și angoasa viitorului prin valorizarea unui trecut care până la acest moment nu a fost trăit ca atare. Istoria se scrie astăzi sub presiunea diverselor memorii colective.⁷

*

Dezbaterea astfel amorsată, tot mai mulți istorici se antrenează în aceste discuții clarificatoare pentru însăși statutul epistemologic al disciplinei istorice. Eminent specialist al istoriei medievale și teoretician al istoriei mentalităților și imaginarului, Jacques Le Goff publică în 1988, o carte (*Histoire et mémoire*) dedicată problematicii. Pentru Le Goff, memoria este materia primă pentru istorie. Mentală, orală sau scrisă, ea este locul de unde răsar istoricii. Deoarece manifestarea sa este cel mai adesea inconștientă, ea este de fapt mai periculos supusă manipularilor timpului și societăților, decât istoria ca disciplină (științifică). Această disciplină – istoriografia – alimentează la rândul-i memoria și intră în marele proces dialectic al memoriei și uitării pe care-l trăiesc indivizii și societățile. Istoricul este tocmai martorul rememorărilor amintirilor și uitărilor, pentru a le transforma într-o materie gândită, pentru a le face obiect de cunoaștere. A privilegia prea mult memoria înseamnă a se scufunda în valurile indomptabile ale timpului.⁸

Pentru Le Goff, memoria este o noțiune-răspântie cu mize importante în societățile contemporane. Memoria colectivă face parte din marile mize ale societăților dezvoltate și ale societăților emergente, a claselor dominante și a claselor dominate, toate luptând pentru putere sau pentru viață, pentru supraviețuire sau pentru promova-

4 „Le moment de la mémoire collective”, în Pierre Nora, *Présent, nation, mémoire*, Paris: Gallimard, 2011, p. 299.

5 Pierre Nora, „Le moment de la mémoire collective”, în *Présent, nation, mémoire*, pp. 299-300.

6 Vezi Simona Nicoară, *Istorie și imaginar. Eseuri de antropologie istorică*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 31-32.

7 Pierre Nora, „Le moment de la mémoire collective”, în *Présent, nation, mémoire*, pp. 301-303.

8 Jacques Le Goff, *Histoire et mémoire*, Paris: Gallimard, 1988, pp. 10-11.